

צ הבכור והפסח – שיעור כללי

פתיחה

לקראת סיום הלימוד בפרק הראשון והמעבר לשני, ולכבוד פרשת השבוע, נחזור לעסוק ביסודות הפסח, בפסוקים ומבחינה מהותית. השיעור יעסוק בשתי מצוות סמוכות ומשלימות: הפסח והבכור, בממדים השונים שלהן וביחס ביניהן.

עיקר הלימוד בפשוטו של מקרא בפסוקים המובאים להלן, בקריאה מדויקת של כל מקור, בהשוואת המופעים השונים בתורה ובנסיון להגדיר את המשמעות של כל מצווה בכל אחד ממופעייה וכיצד היא באה לידי ביטוי בפרטיה. לא ניכנס לפרטי הדינים של קרבן הפסח אלא רק לכללים ולעקרונות, לממד הזמן והמקום, ולמשמעותו כפי שהיא עולה בפסוקים.

אצרף להלן מקורות מרכזיים לשיעור מעבר לפסוקים. אתם יכולים להרחיב בעיון במפרשי התורה ובמדרשי ההלכה – ככל שיותר הזמן. מוצע להתחיל דווקא ברמב"ם בבכורות ואז בפסוקים. מוקד מרכזי בשיעור יהיה הבנת התגבשות ההלכה מתוך הכתובים השונים.

מקורות

- שמות ד': כא-כב. שמות יב': יד- כח. שמות יג': א-טז. שמות כב': כח-כט. שמות כג': יד-יח. שמות לד': יט, כה. ויקרא כ': כו. ויקרא כג': ה-ח. ויקרא כז': כו.
- במדבר ג': יא-יג. במדבר יח': ח-כ.
- דברים טו': יט-כג. דברים טז': א-ח. דברים יד': כב-כג.
- מפרשי התורה שלהלן
- רמב"ם בכורות א': א-ג.
- משנה פסחים: פרק ה', משנה ד'. פרק ו', משניות ג'-ד'. פרק ט' משנה ה'.
- ספרי שלהלן

מקורות מלאים

שמות ד', כ"א - כ"ב: (כא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה בְּלָכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרִימָה רְאֵה כָּל הַמִּצְפֹּתִים אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בְיָדְךָ וַעֲשִׂיתָם לִפְנֵי פָרְעֹה וְאֲנִי אֶחְזֹק אֶת לְבָבוֹ וְלֹא יִשְׁלַח אֶת הָעָם. (כב) וְאָמַרְתָּ אֶל פָּרְעֹה כֹּה אָמַר יְהוָה בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל.

שמות י"ב: י"ד - כ"ח: (יד) והיה היום הזה לכם לזכרון וחגתם אתו חג ליהוה לדורתיכם חקת עולם תחגהו. (טו) שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשון עד יום השבעי. (טז) וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה

לכם כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם. (יז) ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים ושמרתם את היום הזה לדרתים חקת עולם. (יח) בראשן בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצת עד יום האחד ועשרים לחדש בערב. (יט) שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם כי כל אכל מחמץ ונכרתה הנפש ההוא מעדת ישראל בגר ובאזרח הארץ. (כ) כל מחמץ לא תאכלו בכל מושבתיכם תאכלו מצות. (כא) ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אלהם משכו וקחו לכם צאן למשפחתיכם ושחטו הפסח. (כב) ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות מן הדם אשר בסף ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. (כג) ועבר יהוה לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות ופסח יהוה על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף. (כד) ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם. (כה) והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן יהוה לכם כאשר דבר ושמרתם את העבדה הזאת. (כו) והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם. (כז) ואמרתם זבח פסח הוא ליהוה אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ויקד העם וישתחוו. (כח) וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה יהוה את משה ואהרן כן עשו.

שמות י"ג, א'-ט"ז: (א) וידבר יהוה אל משה לאמר. (ב) קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא. (ג) ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק יד הוציא יהוה אתכם מזה ולא יאכל חמץ. (ד) היום אתם יצאים בחדש האביב. (ה) והיה כי

יביאך יהוה אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוס אשר נשבע לאבותיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה. (ו) שבעת ימים תאכל מצת וביום השביעי חג ליהוה. (ז) מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך. (ח) והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים. (ט) והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת יהוה בפך כי ביד חזקה הוצאך יהוה ממצרים. (י) ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה. (יא) והיה כי יבאך יהוה אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבותיך ונתנה לך. (יב) והעברת כל פטר רחם ליהוה וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים ליהוה. (יג) וכל פטר חמר תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו וכל בכור אדם בבניך תפדה. (יד) והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יהוה ממצרים מבית עבדים. (טו) ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרג יהוה כל בכור בארץ מצרים מבכר אדם ועד בכור בהמה על כן אני זבח ליהוה כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה. (טז) והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו יהוה ממצרים.

רש"י שמות (פרשת בא) פרק יג פסוק ב: לי הוא - לעצמי קניתי על ידי שהכיתי בכורי מצרים:

אבן עזרא הפירוש הקצר שמות (פרשת בא) פרק יג פסוק ב: (ב) קדש לי כל בכור - כי כן כתוב: כי לי כל בכור ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי וגו' (במדבר ג, יג). ואחר שיצאה הגזרה על כל בכור במצרים באדם ובבהמה ולא מתו בכורי ישראל, הם חייבים לפדות נפשם לתת כפרם לכבוד השם שפדם:

רש"י שמות (פרשת בא) פרק יג פסוק ח: בעבור זה - בעבור שאקיים מצותי, כגון פסח מצה ומרור הללו:

רמב"ן שמות (פרשת בא) פרק יג פסוק ח

(ח) בעבור זה עשה ה' לי - בעבור זה שעשה ה' לי בצאתי ממצרים, וכן והודעת להם את הדרך ילכו בה (להלן יח כ), ורבים כן. יאמר, כי בעבור זה שעשה ה' לי בצאתי ממצרים אני עובד את העבודה הזאת, כענין שאמר למטה (בפסוק טו) על כן אני זובח לה' כל פטר רחם. ואמר "זה", כלומר תגיד לו זה שאתה רואה בעיניך שעשה ה' לך בצאתך ממצרים. ורבותינו דרשו (במכילתא כאן) כי על מצה ומרור שמונחים לפניו ירמוז...ורבי אברהם אמר כי בעבור זה שאני עושה ועובד לפניו באכילת הפסח והמצה עשה ה' לי אותות עד שהוציאני ממצרים. ואינו נכון. ועוד אפרש הכתוב (להלן בפסוק טז):

רמב"ן שמות (פרשת בא) פרק יג פסוק יא

(יא) והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני - בעבור כי מצות פטר חמור איננה נוהגת אלא בארץ. ועל דרך הפשט קדש לי כל בכור, כל הנמצאים ב"ישראל היום!", כי בעבור שפדאם ממות בהכותו בארץ מצרים צוה שיהיו קדושים לו לעבוד את עבודת ה' לכל אשר יצוה בהם, ולא צוה להם עתה פדיון עד שהחליפם בלויים וצוה בפדיון העודפים (במדבר ג מו), אבל המצוה בנולדים לא נהגה במדבר, וצוה כי כאשר יבאו אל הארץ תנהג באדם ובבהמה ובפטר חמור וצוה בפדיונם לדורות:

שמות כ"ב, כ"ח-כ"ט: (כח) מלאתך ודמעך לא תאחר בכור בניך תתן לי. (כט) כן תעשה לשרך לצאנך שבעת ימים יהיה עם אמו ביום השמיני תתנו לי.

רש"י שמות (פרשת משפטים) פרק כב פסוק כח: מלאתך - חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך להתבשל, והם בכורים: ודמעך - התרומה.

שמות ל"ד, י"ט-כ"ה: (יט) כל פטר רחם לי וכל מקנך תזכר פטר שור ושה. (כ) ופטר חמור תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו כל בכור בניך תפדה ולא יראו פני ריקם. (כא) ששת ימים תעבד וביום השביעי תשבת בחריש ובקציר תשבת. (כב) וחג שבעת תעשה לך בכורי קציר חטים וחג האסיף תקופת השנה. (כג) שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדן יהוה אלהי ישראל. (כד) כי אורישי גוים מפניך והרחבתי את גבלך ולא יחמד איש את ארצך בעלתך לראות את פני יהוה אלהיך שלש פעמים בשנה. (כה) לא תשחט על חמץ דם זבחי ולא ילין לבקר זבח חג הפסח.

ויקרא כ: כו. והייתם לי קדשים כי קדוש אני יהוה ואבדל אתכם מן העמים להיות לי.

ויקרא כג: ה-ח. (ה) בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח ליהוה. (ו) ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות ליהוה שבעת ימים מצות תאכלו. (ז) ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו. (ח) והקרבתם אשה ליהוה שבעת ימים ביום השביעי מקרא קדש כל מלאכת עבדה לא תעשו.

ויקרא כז: כו. אך בכור אשר יבכר ליהוה בבהמה לא יקדיש איש אתו אם שור אם שה ליהוה הוא.

במדבר י"ח, ח'-כ': (ח) וידבר יהוה אל אהרן ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומתי לכל קדשי בני ישראל לך נתתים למשחה ולבניך לחק עולם. (ט) זה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש כל קרבנם לכל מנחתם ולכל חטאתם ולכל אשמם אשר ישיבו לי קדש קדשים לך הוא ולבניך. (י) בקדש הקדשים תאכלנו כל זכר יאכל אתו קדש יהיה לך. (יא) וזה לך תרומת מתנם לכל תנופת בני ישראל לך נתתים ולבניך ולבנותיך אתך לחק עולם כל טהור בביתך יאכל אתו. (יב) כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן ראשיתם אשר יתנו ליהוה לך נתתים. (יג) בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו ליהוה לך יהיה כל טהור בביתך יאכלנו. (יד) כל חרם בישראל לך יהיה. (טו) כל פטר רחם לכל בשר אשר יקריבו ליהוה באדם ובבהמה יהיה לך אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה. (טז) ופדיו מן הבכור תפדה בערכך כסף חמשת שקלים בשקל הקדש עשרים גרה הוא. (יז) אך בכור שור או בכור כשב או בכור עז לא תפדה קדש הם את דמם תזרק על המזבח ואת חלבם תקטיר אשה לריח ניחח ליהוה. (יח) ובשרם יהיה לך כחזה התנופה וכשוק הימין לך יהיה. (יט) כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל ליהוה נתתי לך ולבניך ולבנותיך אתך לחק עולם ברית מלח עולם הוא לפני יהוה לך ולזרעך אתך. (כ) ויאמר יהוה אל אהרן בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם אני חלקך ונחלתך בתוך בני ישראל.

דברים טו: יט-כג: (יט) כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש ליהוה אלהיך לא תעבד בבכר שורך ולא תגז בכור צאנך. (כ) לפני יהוה אלהיך תאכלנו שנה בשנה במקום אשר יבחר יהוה אתה וביתך. (כא) וכי יהיה בו מום פסח או עור כל מום רע לא תזבחנו ליהוה אלהיך. (כב) בשעריך תאכלנו הטמא

והטהור יחדו כצבי וכאיל. (כג) רק את דמו לא תאכל על הארץ תשפכנו כמים.

דברים טז: א-ח: (א) שמור את חדש האביב ועשית פסח ליהוה אלהיך כי בחדש האביב הוציאך יהוה אלהיך ממצרים לילה. (ב) וזבחת פסח ליהוה אלהיך צאן ובקר במקום אשר יבחר יהוה לשכן שמו שם. (ג) לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזו יצאת מארץ מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך. (ד) ולא יראה לך שאר בכל גבלך שבעת ימים ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב ביום הראשון לבקר. (ה) לא תוכל לזבח את הפסח באחד שעריך אשר יהוה אלהיך נתן לך. (ו) כי אם אל המקום אשר יבחר יהוה אלהיך לשכן שמו שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים. (ז) ובשלת ואכלת במקום אשר יבחר יהוה אלהיך בו ופנית בבקר והלכת לאהליך. (ח) ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת ליהוה אלהיך לא תעשה מלאכה.

דברים יד: כב-כג: (כב) עשר תעשר את כל תבואת זרעך היצא השדה שנה שנה. (כג) ואכלת לפני יהוה אלהיך במקום אשר יבחר לשכן שמו שם מעשר דגנך תירשך ויצהרך ובכרת בקרך וצאנך למען תלמד ליראה את יהוה אלהיך כל הימים.

ספרי דברים פרשת ראה פיסקא קכט: צאן ובקר, והלא אין פסח בא אלא מן הכבשים ומן העזים אם כן למה נאמר צאן ובקר צאן לפסח ובקר לחגיגה [דבר אחר] להקיש כל הבא מן הצאן ומן הבקר לפסח מה פסח שהוא בא חובה אינו בא אלא

מן החולין כך כל דבר שהוא בא חובה אינו בא אלא מן החולין.
במקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם, זו שילה ובית עולמים

רמב"ם הלכות בכורות פרק א הלכה א - ה

הלכה א מצות עשה להפריש כל פטר רחם הזכרים בין באדם
בין בבהמה טהורה בין ממין החמור, בין שהיו שלימים בין שהיו
טריפות שנאמר קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל
באדם ובבהמה, וכולן לכהנים.

הלכה ב בכור אדם ובכור חמור נפדים ופדיונם לכהנים ובכור
בהמה טהורה נשחט בעזרה כשאר קדשים קלים, זורקין דמו
ומקטיר אימוריו כמו שביארנו במעשה הקרבנות ושאר הבשר
נאכל לכהנים שנאמר אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור
הבהמה הטמאה תפדה אך בכור שור לא תפדה קדש הם
ובשרם יהיו לך.

הלכה ג בכור בהמה טהורה שהוא בעל מום בין שנולד במומו
בין שנפל בו מום אחר שהיה תמים הרי הוא לכהן אם רצה
אוכלו בכל מקום או מוכרו או מאכילו למי שירצה אפילו לנכרי
מפני שהוא חולין, שנאמר וכי יהיה בו מום פסח או עור וגו'
הטמא והטהור יחדו יאכלנו כצבי וכאיל והרי הוא נכסי כהן.

הלכה ד מצוה להקדיש בכור בהמה טהורה ויאמר הרי זה קדש
שנאמר תקדיש לה' אלהיך ואם לא הקדישו הרי זה מתקדש
מאליו וקדושתו מרחם היא.

הלכה ה מצות בכור בהמה טהורה נוהגת בארץ ובחוצה לארץ
ואין מביאין בכורות מחוצה לארץ לארץ שנאמר ואכלת לפני ה'
אלהיך מעשר דגןך וצאנך ויצהרך ובכורות בקרך וצאנך,

ממקום שאתה מביא מעשר דגן אתה מביא בכור בקר וצאן
וממקום שאין אתה מביא מעשר דגן אי אתה מביא בכור בקר
וצאן אלא הרי הוא כחולין ויאכל במומו, ואם הביא אין מקבלין
ממנו ולא יקרב אלא יאכל במומו, ומצוה זו נוהגת בין בפני הבית
בין שלא בפני הבית כמו מעשר דגן, ואינה נוהגת במוקדשין
כשהן בקדושתן קודם שיפדו בין קדשי מזבח בין קדשי בדק
הבית. +/השגת הראב"ד/ מצות בכור בהמה טהורה וכו' עד
אלא הרי הוא כחולין. א"א טעות היא זו ואפי' לר"ע דאית ליה
האי סברא לא אמר אלא ליקרב אבל קדושת בכור יש בו ואינו
נגזז ונעבד ואינו נאכל במומו. +

משנה מסכת פסחים פרק ה משנה ד:

השוחט את הפסח על החמץ, עובר בלא תעשה. רבי יהודה
אומר, אף התמיד. רבי שמעון אומר, הפסח בארבעה עשר,
לשמו חייב, ושלל לשמו פטור. ושאר כל הזבחים, בין לשמן ובין
שלל לשמן, פטור. ובמועד, לשמו פטור, ושלל לשמו חייב, ושאר
כל הזבחים, בין לשמן ובין שלל לשמן, חייב, חוץ מן החטאת
ששחטה שלל לשמה.

משנה מסכת פסחים פרק ו משנה ג-ד:

אימתי מביא חגיגה עמו, בזמן שהוא בא בחל, בטרהרר ובמעט.
ובזמן שהוא בא בשבת, במרבה ובטמאה, אין מביאין עמו
חגיגה.

חגיגה היתה באה מן הצאן, מן הבקר, מן הכבשים ומן העזים,
מן הזכרים ומן הנקבות. ונאכלת לשני ימים ולילה אחד.

משנה מסכת פסחים פרק ט משנה ה:

מֵה בֵּין פֶּסַח מִצְרַיִם לְפֶסַח דְּוִּירוֹת, פֶּסַח מִצְרַיִם מִקְחוֹ מִבְּעָשׂוֹר, וְטֻעֵן הַזָּאָה בְּאַגְדַּת אֶזוֹב עַל הַמִּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי מִזְוִזוֹת, וְנֶאֱכָל בְּחֶפְזוֹ בְּלִילָה אֶחָד, וְפֶסַח דְּוִּירוֹת נוֹהֵג כָּל שִׁבְעָה.

משנה מסכת מנחות פרק ט משנה ז:

כל קרבנות היחיד טעונים סמיכה חוץ מן הבכור והמעשר והפסח והיורש סומך ומביא נסכים וממיר:

תלמוד בבלי מסכת מנחות דף צב עמוד ב:

כל קרבנות היחיד טעונים סמיכה, חוץ מבכור ומעשר ופסח. ת"ר: קרבנו - ולא הבכור

רש"י שם על הדף: "קרבנו" – שלשה קרבנות כתיבי בסמיכה בשלמים בויקרא קרבנו שבא לשום ריצוי ודורון ולא בכור ומעשר ופסח שאינן באים לריצוי אלא חובה הם עליו ולא לכפרה

משנה מסכת זבחים פרק ה משנה ח

[*] הבכור והמעשר והפסח קדשים קלים שחיתתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון מתנה אחת ובלבד שיתן כנגד היסוד שינה באכילתן הבכור נאכל לכהנים והמעשר לכל אדם ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל לשני ימים ולילה אחד הפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא עד חצות ואינו נאכל אלא למנויו ואינו נאכל אלא צלי:

(הסבר: שלמים טעונים שתי מתנות שהן ארבע, ואילו דמן רק מתנה אחת).

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת זבחים פרק ה משנה ח

אמר ה' בבכור את דמם תזרוק על המזבח, ולא אמר ואת דמו, ובא בקבלה שזה הנסתר מוסב על הבכור ומעשר בהמה שאינן טעונים אלא זריקה אחת. ומעשר בהמה מקריבין ממנו האמורין ואוכלים בעליו השאר כמו שביארנו כמה פעמים, ואין לכהנים בו כלום ולא חזה ושוק והוא אמרו לכל אדם. והבכור נאכל לכהנים ובו אמר הכתוב ובשרם יהיה לך כחזה התנופה וכשוק הימין. וכבר ידעת שחזה ושוק כשלמים כמו שאמר המורם מהן כיוצא בהן,